

2. Кормош С. М. Застосування мікроелементів та ґрунтосумішей з цеолітом при вирощуванні лофанту ганусового / С. М. Кормош // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 74–76.

3. Самохвалова В. Л. Применение антидотов при загрязнении системы почва – растение тяжелыми металлами / В. Л. Самохвалова // Ґрунтознавство. – 2006. – Т. 77. – № 3–4. – С. 50–66.

4. Челищева Р. В. Использование природных цеолитов для повышения плодородия дерново–подзолистых почв / Р. В. Челищева // Природные цеолиты в сельском хозяйстве. – Тбилиси: Мецниереба, 1980. – С. 104–109.

5. Челищев Н. В. Ионообменные свойства минералов / Н. В. Челищев. – М.: Наука, 1973. – 204 с.

6. Григора Т. И. Действие и последствие цеолита – клиноптиллолита на плодородие дерново–подзолистой почвы / Т. И. Григора // Земледелие. – Киев, 1985. – № 60. – С. 31–35.

7. Черных Н. А. Приемы снижения фитотоксичности тяжелых металлов / Н. А. Черных, М. М. Овчаренко, Л. Л. Поповичева и др. // Агрохимия. – 1995. – № 9. – С. 101–107.

Анотація

Кузьменко Е.И.

Влияние субстратов на развитие винограда в условиях антропогенного загрязнения

Исследовано влияние субстратов на развитие надземной и корневой системы виноградного растения в условиях загрязнения тяжелыми металлами.

Ключевые слова: субстраты, цеолит, торф, виноградное растение, тяжелые металлы, надземная и корневая система.

Annotation

Kuzmenko Ye.

The influence of substrates on development of the grape plant in conditions of anthropogenic pollution

The effect of substrates on the development of aboveground and root systems of grape plants in heavy metal pollution

Keywords: substrates, zeolite, peat, grape plant, heavy metals, aboveground and root system.

УДК: 504.53.052

Л.Д. РОМАНЧУК, доктор с.-г. наук

О.В. СТЕЖКО, аспірант

Житомирський національний агроєкологічний університет

ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ МІКРОЕЛЕМЕНТАМИ ҐРУНТУ АГРОЦЕНОЗІВ ЖИТОМИРСЬКОГО РАЙОНУ

Мікроелементи в ґрунті знаходяться в малих концентраціях, але при цьому відіграють важливу роль у процесах мінерального живлення рослин. Робота присвячена питанню вмісту мікроелементів в ґрунтах агроценозів, що знаходяться у використанні особистих селянських господарств Житомирського району. В ході досліджень встановлена динаміка зміни вмісту цинку та міді по орному шару ґрунту. Не було зафіксовано диференціації по вмісту бору та мангану.

Ключові слова: ґрунт, мікроелементи, рослини, особисті селянські господарства.

Вступ. Ґрунтовий покрив, як складова земельних ресурсів і як макроекосистема, виконує важливу роль в біосфері. Одна з екологічних функцій ґрунту виявляється в тому, що для рослин і мікроорганізмів він є головним джерелом елементів живлення [6].

Хімія ґрунту особливу увагу приділяє мікроелементам, що знаходяться в малих концентраціях, але виконують важливі функції. Ці речовини в малих дозах є необхідними для нормального розвитку рослинних організмів, але при збільшенні їх вмісту вони можуть негативно впливати на рослину і відповідно на людину. Дефіцит таких мікроелементів як В, Мп, Zn, Cu, Мо спричиняють зниження врожайності культурних рослин та біохімічні ендемії [1].

Аналіз останніх досліджень. Без ефективного мінерального живлення сільськогосподарських культур їх вирощування стає низькорентабельним, втрачають сенс витрати на насіння, пестициди, комплекс польових та збиральних робіт. Особливу роль у підвищенні ефективності мінерального живлення рослин відіграють мікроелементи.

Як зазначають деякі дослідники [5] під впливом мікроелементів збільшується вміст хлорофілу в листках, посилюється асимілятивна діяльність рослини, зростає ефективність процесу фотосинтезу, підвищується стійкість рослини до несприятливих умов, ураження хворобами і шкідниками.

Чимало робіт вітчизняних і зарубіжних авторів присвячено дослідженням оцінки вмісту мікроелементів у ґрунті [2-4]. Але дана інформація відображає стан ґрунтів в розрізі областей. І майже відсутня комплексна оцінка рівня забезпеченості мікроелементами ґрунтів з особистих селянських господарств, що прилягають до великих міст. На нинішньому етапі розвитку сільського виробництва в Україні особисті присадибні ділянки виробляють понад 60 % продукції, разом з тим майже відсутня інформація про агрохімічні обстеження ґрунтів агроценозів як особистих господарств населення так і приватних фермерських господарств, які займають чималу площу.

Тому *метою* наших досліджень було проаналізувати вмісту мікроелементів на землях, що знаходяться у використанні особистих селянських господарств Житомирського району.

Матеріали та методика досліджень. Дослідження проводились в умовах особистих селянських господарств (ОСГ) с. Волиця Житомирського району протягом 2009-2011 років. Відбір зразків ґрунту проводили на глибину орного шару 0 - 30 см, через кожні 10 см.

Ґрунт характеризувався наступними агрохімічними показниками: гумус – 3,5 %, рН – 6,7, азот лужногідролізований 147,31 мг/кг, гідролітична кислотність 0,95 ммоль/кг, сума поглинутих основ 24,44 мг-екв/кг, вміст фосфору 433,33 мг/кг.

Вміст мікроелементів: міді, кобальту, заліза, цинку та марганцю в ґрунті визначали методом атомно-абсорбційної спектроскопії (ДСТУ 4770.2-9:2007).

Результати досліджень. Агрохімічна оцінка земель сільськогосподарського призначення, особливо тих що знаходяться в приватній власності, є важливою складовою моніторингу ґрунтів. Аналіз результатів дослідження (табл.1) щодо вмісту цинку в орному шарі ґрунту показав, що його вміст коливався в межах від 0,71 до 2,15 мг/кг. Варто зауважити, що в середньому найвищі його концентрації спостерігались в шарі ґрунту 0-10 см – 1,56 мг/кг. Тоді як кожні наступні 10 см ґрунту він мав тенденцію до зменшення, і в середньому мінімальний його вміст був – 1,16 мг/кг в 20-30 см.

Вміст міді в досліджуваних зразках ґрунту з особистих селянських господарств громадян с. Волиця збільшувався з глибиною орного шару. Так, в 0-10 см вміст елемента в середньому становив 0,56 мг/кг, в 11-20 см – 0,59 мг/кг, тоді як в 21-30 см – 0,83 мг/кг. Варто відмітити, що в 0-10 см найменший показник становив 0,30 мг/кг тоді як найвищий в 21-30 см – 0,93 мг/кг, тобто відбулося збільшення концентрації елемента в 3 рази з глибиною.

Відомо, що такі метали як бор, кобальт і ферум відносяться до середньо небезпечних металів, а при їх незначних кількостях їх розглядають як мікроелементи ґрунту. Бор, що здатний утворювати комплексні сполуки з вуглеводами та полі атомними спиртами, впливає на вуглеводний, білковий та нуклеїновий обмін рослин. Важливу роль цей елемент відіграє в заплідненні рослин, підсилює розвиток репродуктивних органів [1]. Залізо – життєво необхідний елемент для рослин, без якого не можливе утворення хлорофілу, процеси фотосинтезу і дихання рослин [1].

Вміст мікроелементів в орному шарі ґрунту, 2009-2011 рр.

Шар ґрунту, см	Cu	Mn	Zn	B	Mo	Co	Fe
0-10	$\frac{0,56 \pm 0,18}{0,30-0,72}$	$\frac{76,97 \pm 5,6}{79,10-82,50}$	$\frac{1,56 \pm 0,44}{1,08-2,15}$	$\frac{2,48 \pm 0,16}{2,32-2,70}$	$\frac{0,05 \pm 0,03}{0,03-0,09}$	$\frac{1,86 \pm 0,08}{1,80-1,97}$	$\frac{1,97 \pm 0,24}{1,75-2,3}$
10-20	$\frac{0,59 \pm 0,02}{0,57-0,62}$	$\frac{78,23 \pm 12,24}{67,20-95,30}$	$\frac{1,13 \pm 0,16}{0,90-1,25}$	$\frac{2,41 \pm 0,28}{2,12-2,32}$	$\frac{0,04 \pm 0,01}{0,03-0,05}$	$\frac{1,51 \pm 0,36}{1,00-1,76}$	$\frac{1,77 \pm 0,25}{1,51-2,11}$
20-30	$\frac{0,83 \pm 0,12}{0,66-0,93}$	$\frac{71,07 \pm 4,51}{66,50-77,20}$	$\frac{1,16 \pm 0,32}{0,71-1,44}$	$\frac{2,54 \pm 0,04}{2,48-2,58}$	$\frac{0,04 \pm 0,01}{0,03-0,05}$	$\frac{1,53 \pm 0,40}{0,96-1,84}$	$\frac{1,93 \pm 0,29}{1,52-2,15}$

* - в чисельнику показані середні показники з стандартним відхиленням

** - в знаменнику показані мінімальний та максимальний показник

Аналізуючи представленні результати досліджень вмісту бору бачимо, що не було суттєвого коливання вмісту його в ґрунті. Концентрація бору знаходилась в межах від 2,48 мг/кг в 0-10 см до 2,54 мг/кг в 20-30 см. Тоді як вміст кобальту мав значне варіювання по орному горизонту ґрунту. Вміст його коливався в межах від 1,80 – 1,97 мг/кг для 0-10 см, 1,00 – 1,76 мг/кг для 10-20 см, і 0,96 – 1,84 мг/кг для 20-30 см.

Деякі дослідники зазначають, що манган відіграє важливу роль в засвоєнні рослиною амонійного та нітратного азоту [2]. Його концентрація в досліджуваних зразках ґрунту була близько 70 мг/кг. Для 0 – 10 см шару цей показник становив 76,97 мг/кг, для 10-20 см – 78,23 мг/кг, а для 20-30 см – 71,07 мг/кг. Найменша його концентрація була зафіксована в зразках ґрунту з 20-30 см, а саме 66,50, тоді як найвища в 10-20 см – 95,30. Варто відмітити значне варіювання вмісту елементу в досліджуваних зразках орного горизонту від 66,50 мг/кг до 95,30 мг/кг.

З літературних джерел відомо, що культури можуть по різному реагувати на нестачу міді в ґрунті. Зокрема на дерново-підзолистих ґрунтах такі культури як картопля, зернові, коренеплоди, трави можуть відчувати нестачу мідь, бору та молібдену [1].

У результаті аналізу в шарі 0-30 см ми не відмічали варіювання в зазначеного показника. Його вміст знаходився на рівні 0,04 мг/кг. Максимальне і мінімальне його значення було зафіксовано в шарі 0-10 см (0,09 мг/кг і 0,03 мг/кг відповідно).

Вміст феруму в орному шарі ґрунту з особистих селянських господарств становив в середньому 1,8 мг/кг. Найменша його концентрація спостерігалась в 10-20 см (1,51 мг/кг), тоді як максимальна в 0-10 см (2,3 мг/кг).

Висновки. Мікроелементи є невід'ємною складовою забезпечення високих врожаїв сільськогосподарських культур. Їх вміст в ґрунті потребує постійного поновлення. Нестача того чи іншого елементу може спричинити негативні наслідки для рослин, але варто зауважити, що в концентраціях вищі за ГДК зазначені метали є шкідливими не тільки для рослин але і для людини.

Отже, за результатами досліджень ґрунту особистих селянських господарств с. Волиця Житомирського району можна зробити наступні висновки :

- в межах орного шару нами було зафіксовано тенденцію до зниження вмісту цинку;
- вміст міді в досліджуваних зразках ґрунту з збільшувався в глибиною;
- не було зафіксовано диференціацію вмісту бору та мангану по глибині досліджуваного шару 0-30 см, поряд з цим вміст феруму та молібдену коливався в однакових межах для всіх досліджуваних зразків;

Отже, варто відмітити різні рівні забезпеченості мікроелементами ґрунту з присадибних ділянок громадян що в свою чергу можна пояснити тим, що жоден не має чіткої системи внесення добрив в залежності від потреб культури.